

Jolanta, Marcin

Potencjał turystyczny obszarów nadbużańskich na przykładzie gminy Sarnaki

Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, 145-157

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOLANTA LATOSIŃSKA, MARCIN ŻEK

Uniwersytet Łódzki

POTENCJAŁ TURYSTYCZNY OBSZARÓW NADBUŻAŃSKICH NA PRZYKŁADZIE GMINY SARNAKI

Wprowadzenie

Potencjał turystyczny definiowany jest w literaturze przedmiotu¹ jako wszelkie elementy środowiska geograficznego oraz zachowania i działania ludności miejscowej, które mogą być wykorzystane do uprawiania bądź organizowania turystyki. Potencjał turystyczny obejmuje więc wszelkie zasoby strukturalne (walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjną) i funkcjonalne (ekonomiczne, polityczne, kulturowe, technologiczne, psychologiczne, ekologiczne i społeczno-demograficzne), warunkujące rozwój turystyki na określonym obszarze. W niniejszym artykule zaprezentowano zasoby strukturalne jednej z nadbużańskich gmin – gminy Sarnaki, oraz ich wykorzystanie przez ruch turystyczny. Został przygotowany na podstawie inwentaryzacji terenowej oraz badań ankietowych przeprowadzonych wśród turystów na początku lipca 2009 roku².

¹ J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny*, PWE, Warszawa, 2009, s. 51.

² Opracowanie powstało na podstawie materiału zebranego podczas ćwiczeń terenowych z geografii turystyki i hotelarstwa zorganizowanych dla studentów I roku uzupełniających studiów magisterskich turystyki i rekreacji UŁ w pierwszym tygodniu lipca 2009 r.

1. Położenie i krótka historia obszaru badań

Gmina Sarnaki zajmuje powierzchnię 197,3 km² i stanowi jedną z sześciu gmin powiatu łosickiego, położonego we wschodniej części województwa mazowieckiego. W podziale fizjograficznym obszar gminy znajduje się w granicach trzech mezoregionów: Wysoczyzny Siedleckiej (część południowo-zachodnia gminy), Równiny Łukowskiej (część wschodnia) i Podlaskiego Przełomu Bugu (część północna)³. Granica północna gminy jest granicą naturalną wyznaczoną przez rzekę Bug i na badanym obszarze stanowi granicę pomiędzy województwem mazowieckim i podlaskim. Centrum administracyjnym i gospodarczym gminy jest miejscowość Sarnaki. Przez teren gminy przebiega droga krajowa E-19 łącząca Białystok z Lublinem. Sarnaki położone są w stosunkowo niewielkiej odległości od dużych miast: 144 km od Warszawy, 144 km od Lublina oraz 110 km od Białegostoku, niedaleko od miast średniej wielkości: 51 km od Siedlec i 42 km od Białej Podlaskiej oraz 20 km od miasta powiatowego Łosice.

Historia dzisiejszej gminy jest nierozzerwalnie związana z losami miejscowości Sarnaki, która na przestrzeni lat stanowiła centrum życia społeczno-gospodarczego omawianego terenu. Początki osadnictwa na badanym obszarze sięgają przełomu II i III w. n. e., o czym świadczy cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich, odkryte w pobliżu Sarnak. Na przełomie tysiącleci Sarnaki znajdowały się na pograniczu Mazowsza, Rusi, Litwy oraz Jaćwieży. Napływ nowej ludności odbywał się z kierunków: zachodniego (osadnicy mazowieccy) i wschodniego (Rusini wołyńscy i polescy). Wraz z osadnikami z Mazowsza przybyła na te tereny rodzina Sarnackich (bądź Sarnickich), która otrzymała nadbużańskie ziemie za zasługi w walce z zakonem krzyżackim. Od tego właśnie czasu datuje się rozwój Sarnak. Na mocy postanowień Unii Lubelskiej (1569 r.) ziemie sarnackie zostały włączone w granice Królestwa Polskiego. Ważną rolę w dalszym rozwoju Sarnak odegrał, wywodzący się z Anglii, szlachecki ród Butlerów. Wówczas miejscowość otrzymała prawa miejskie (1754 r.) i stała się prywatnym miastem. W wyniku III rozbioru Sarnaki trafiły w ręce austriackie, a ustanowiona na Bugu granica oddzieliła je od Drohiczyna – stolicy województwa podlaskiego, w granicach którego Sarnaki dotychczas się znajdowały. Od Kongresu Wiedeńskiego coraz większego znaczenia w życiu społecznym miasta nabiera ludność żydowska (w 1921 roku stanowiła $\frac{3}{4}$ ludności Sarnak), a dobra sarnackie stały się własnością rodu Podczaskich, którzy poczynili wiele inwestycji i wprowadzili nowatorskie metody gospodarowania regionem. W pobliskich Klimczycach powstały okazałe siedziby, na Bugu wybudowano nową przystań, a folwark szlachecki zyskał nowe zabudowania. W tym czasie wartość dóbr Podczaskich wzrosła z 442 tysięcy złotych polskich do 1,1 mln. W roku 1869 w wyniku represji po Powstaniu Styczniowym Sarnaki utraciły prawa miejskie, co

³ J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa 2001.

odbilo się również na gospodarce regionu. Początek wieku XX przyniósł ożywienie w rozwoju badanego obszaru. W tym czasie w bezpośrednim sąsiedztwie Sarnak poprowadzono kolej żelazną, dzięki której ożywił się handel oraz powstał drobny przemysł. Po II wojnie światowej okoliczne miejscowości zasiedlali przesiedleńcy polscy i żydowscy z ziem włączonych do Rzeszy. W wyniku bombardowania Sarnak w pierwszych dniach wojny sowiecko-niemieckiej znaczna część miejscowości uległa spaleni. W jednym z wypalonych kwartałów w 1941 roku Niemcy utworzyli getto, w którym osiedlono przeszło 1000 osób. Rok później cała ludność żydowska została wywieziona z getta i stracona w obozie w Treblince. W tym czasie tereny gminy stały się poligonem doświadczalnym dla prób rakiety V-2, którą Niemcy planowali wykorzystać w bombardowaniu Londynu. Lokalne oddziały AK przechwyciły jeden z testowanych egzemplarzy, czego pamiątką jest symboliczny pomnik w centrum Sarnak. W 1975 roku gmina Sarnaki przybrała kształt, w którym funkcjonuje do dziś⁴.

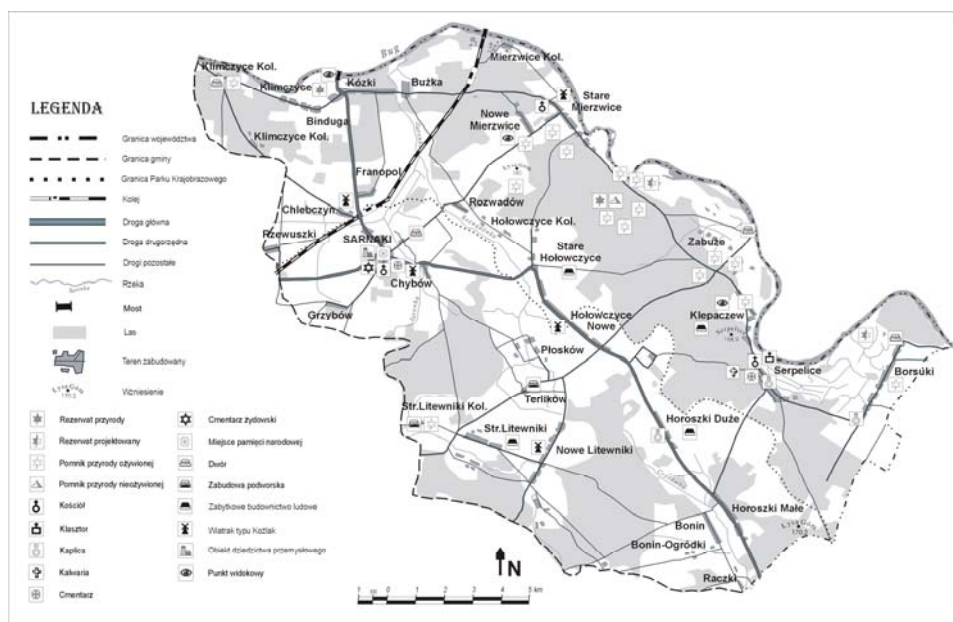
2. Walory turystyczne

Położenie północnej części gminy Sarnaki w dolinie Bugu powoduje, że głównym walorem turystycznym tego regionu jest środowisko przyrodnicze (rysunek 1). Rzeka, przecinając moreny czołowe i denne stadiału Warty zlodowacenia środkowopolskiego, tworzy liczne rozlewiska. Ponadto znaczne wysokości względne oraz bogata fauna i flora powodują, że tereny południowego Podlasia, w tym podlaski przełom Bugu, uznawane są za jeden z cenniejszych przyrodniczo regionów Polski. W dolinie Bugu występują dobrze wykształcone terasy – zalewowa i nadzalewowa, których wysokość względna wynosi odpowiednio 1 – 2 m oraz 3 – 5 m nad poziom rzeki. Wszelkie zjawiska hydrologiczne zachodzące w rzece Bug, w bardzo dużym stopniu oddziałują na dolinę rzeki i tereny przyległe. O atrakcyjności tej rzeki decyduje w znacznym stopniu jej naturalny charakter. Koryto jest nieuregulowane i rzeka meandruje, tworząc liczne starorzecza. W wodach Bugu żyje kilkanaście gatunków ryb, co powoduje, że tereny nadbużańskie są atrakcyjnym miejscem dla wędkarzy. Obecnie atrakcyjność rzeki znacznie spadła, co spowodowane jest dużym zanieczyszczeniem wody. Bug, jako rzeka graniczna, narażony jest na „efekty uboczne” gospodarki ukraińskiej, białoruskiej i polskiej. Nawet nie można jednoznacznie określić klasy czystości wody w rzece, co spowodowane jest dużym zróżnicowaniem poszczególnych wskaźników. Jedne wskazują na II klasę czystości wody, inne zaś na jej pozaklasowość.

⁴ J. Makaruk, *Sarnaki w byłym powiecie konstantynowskim*, Sarnaki 2006; R. Zubkowicz, *Sarnaki i okolice. Przewodnik*, Sarnaki–Międzyrzec Podlaski 2007.

Zgodnie z regionalizacją klimatyczną Polski W. Okołowicza z 1968 roku obszar gminy Sarnaki znajduje się w granicach regionu mazowiecko-podlaskiego, zaś A. Woś w 1995 roku zaliczył go do regionu podlasko-poleskiego. Na teren ten docierają wpływy ostrego klimatu kontynentalnego, co wyraża się dużą amplitudą roczną (do 60°C). Średnia roczna temperatura waha się w granicach 7-8°C, a średnia roczna suma opadów wynosi 550-560 mm. Zima na badanym obszarze trwa od 108 do 110 dni. Średnie usłonecznienie roczne wynosi około 4,4 godziny dziennie z maksimum przypadającym na czerwiec (ok. 8 godzin dziennie). Warunki te w połączeniu ze specyficznym ukształtowaniem terenu oraz z występującymi tu lasami sosnowymi tworzą mikroklimat, który sprzyja regeneracji ludzkiego organizmu. Mikroklimat Serpelic (jednej z nadbużańskich miejscowości) w przeszłości porównywalny był do warunków panujących w uzdrowiskach takich jak Rabka czy Rymanów. W przeszłości w Serpelicach organizowano turnusy lecznicze dla dzieci z chorobami górnych dróg oddechowych. Fizjonomia i specyfika szaty roślinnej obszaru sołectwa Serpelice wynika przede wszystkim z oddziaływania rzeki Bug. Ukształtowanie terenu, rodzaj, żyzność i wilgotność gleby zadecydowały o strefowości fauny w stosunku do koryta rzeki, w której otoczeniu istnieją liczne, niekiedy rzadkie, formacje roślinne (np. zbiorowisko nadrzeczne łągi wierzbowo-topolowego). Unikatowe w skali kraju walory naturalne doliny Bugu i obszarów sąsiednich w 1994 roku objęto ochroną i utworzono na tym terenie Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”. W gminie Sarnaki zajmuje on 56% jej powierzchni. Ponadto w granicach gminy na terenie parku utworzono dwa rezerваты przyrody⁵.

⁵ *Monografia Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”*, red. H. Kot, maszynopis pracy dostępny w siedzibie dyrekcji PK „Podlaski Przełom Bugu w Janowie Podlaskim”, Janów Podlaski 1995.

Rys. 1. Walory turystyczne gminy Sarnaki

Źródło: opracowanie własne.

Uzupełnieniem walorów przyrodniczych gminy są walory antropogeniczne (rysunek 1), których wykorzystanie przez ruch turystyczny, z uwagi na stan zachowania oraz dostępność, jest stosunkowo niewielkie. Mając jednak na uwadze potencjał turystyczny gminy, należy zaznaczyć, że walory antropogeniczne stanowią potencjalny walor do zagospodarowania. Jedną z grup walorów antropogenicznych stanowią obiekty sakralne. W Sarnakach znajduje się drewniany kościół z 1816 roku z trzema klasycystycznymi ołtarzami. Warto zwrócić również uwagę na kościółek-kaplicę w Horoszkach Dużych z 1944 roku, oraz kościół św. Piotra i Pawła wraz z zespołem klasztornym Kapucynów w Serpelicach. Z budowlami sakralnymi związane są nekropolie, wśród których na uwagę zasługują: cmentarz przykościelny oraz cmentarz żydowski w Sarnakach, a także cmentarz w Serpelicach, który nie stanowi obiektu zabytkowego, ale posiada szczególną wartość kulturową dla lokalnej społeczności. Niezwykle interesującym miejscem związanym ze sferą *sacrum* jest Kalwaria Diecezji Drohiczyńskiej znajdująca się w Serpelicach, zwana również Kalwarią Podlaską. Całokształt tego miejsca stanowi kilkanaście kapliczek rozmieszczonych na pagórkach morenowych, wybudowanych w latach 80. XX wieku za sprawą zakonu kapucynów. Kolejną grupą obiektów to dwory i zabudowa podworska, które możemy odnaleźć w Sarnakach (obecnie siedziba Nadleśnictwa Sarnaki), Terlikowie, Borsukach, a także w Starych Litewnikach Kolonii. Wśród

nich na szczególną uwagę zasługuje zespół dworsko-parkowy w Klimczycach, stworzony w stylu gotyku angielskiego, który do dnia dzisiejszego zachował się w dobrym stanie. W Sarnakach znajdują się zabudowania dawnego browaru, będące przykładem dziedzictwa przemysłowego gminy, oraz pomnik upamiętniający akcję przejścia przez oddziały AK rakiety V-2. Dopelnieniem krajobrazu antropogenicznego stanowiącego o potencjale turystycznym gminy jest tradycyjna zabudowa wiejska, która zachowała się w wielu miejscowościach, jak Stare Hołowczycy, Horoszki Duże, Stare Litewniki oraz coraz rzadziej spotykane wiatraki typu koźlak, które w gminie Sarnaki zachowały się w Nowych Hołowczycach, Chlebczynie, Chybowie i Litewnikach Nowych⁶.

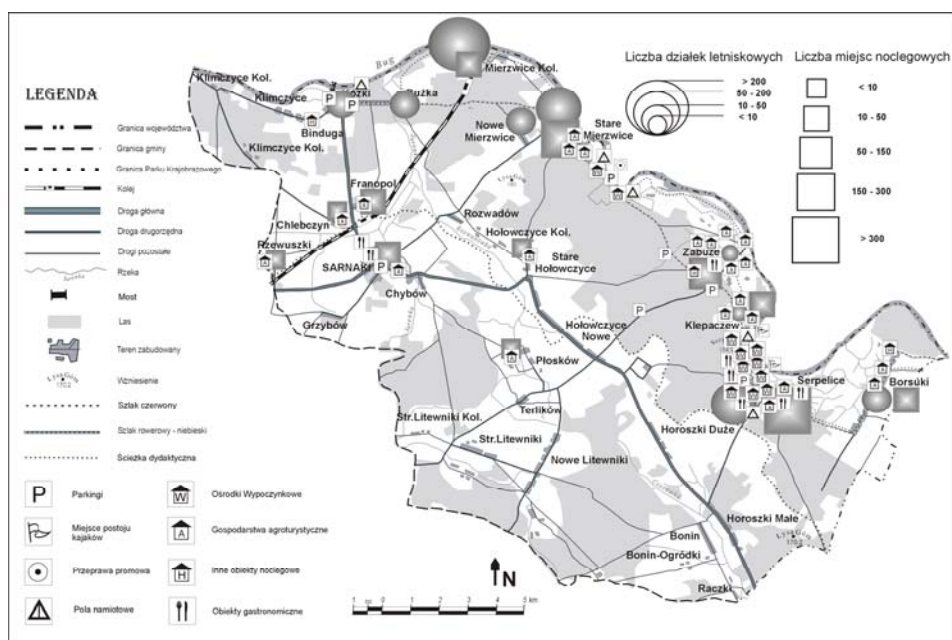
3. Zagospodarowanie turystyczne

Baza noclegowa gminy Sarnaki rozwijała się od połowy lat 60. Tempo i kierunek tego rozwoju na przestrzeni lat były zróżnicowane. Pierwotnie o kształcie zagospodarowania turystycznego gminy decydowały zakłady pracy z regionu siedlecko-bialskiego, które w nadbużańskich miejscowościach lokowały swoje ośrodki wypoczynkowe. Z biegiem czasu obok ośrodków zaczęły powstawać prywatne domy letniskowe, których liczba z roku na rok systematycznie wzrastała (rysunek 2).

Obecnie struktura oraz przestrzenne rozmieszczenie bazy noclegowej w gminie ulega przekształceniu. Tendencja lokalizacji obiektów w miejscowościach położonych bezpośrednio nad rzeką nie jest już tak duża jak dawniej. Wynika to z rozwoju coraz bardziej popularnych gospodarstw agroturystycznych, które nierzadko znajdują się w znacznej odległości od Bugu. Jednak podstawę bazy noclegowej gminy w dalszym ciągu stanowią ośrodki wypoczynkowe położone nad samą rzeką, których historia sięga początków kolonizacji turystycznej tych terenów. Proces prywatyzacji obiektów zakładowych prowadzi do poprawy ich stanu technicznego oraz standardu oferowanych usług. Baza noclegowa gminy charakteryzuje się zmienną wielkością w skali roku. W sezonie turystycznym do dyspozycji gości jest 1297 miejsc noclegowych zlokalizowanych w 37 różnego typu obiektach noclegowych. Spośród tych miejsc 78% znajduje się w 11 ośrodkach wypoczynkowych, 19% w gospodarstwach agroturystycznych (24), zaś pozostałe 3% w schroniskach młodzieżowych (2). Poza sezonem liczba dostępnych miejsc drastycznie spada i wynosi wówczas 343, z czego 60% to miejsca w ośrodkach wypoczynkowych. Jak

⁶ S. Arasymowicz, W. Duklewski, W. Grabowski, A. Jurzyk, A. Kasprzyk, *Biała Podlaska i Południowe Podlasie – przewodnik*, BTiR Piechocka, Biała Podlaska 1998; M. Żek, *Przemiany sołectwa Serpelice (gm. Sarnaki) pod wpływem funkcji turystyczno-wypoczynkowej*, maszynopis pracy magisterskiej, Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, promotor: S. Liszewski, Łódź 2007.

zostało wspomniane, większość miejsc noclegowych (1241) znajduje się w miejscowościach położonych nad rzeką bądź w jej bardzo bliskim sąsiedztwie. Największa koncentracja miejsc noclegowych występuje w Serpelicach i stanowi 67% całej bazy noclegowej gminy. Drugie miejsce w rankingu zajmują Mierzvice, ale dysponują jedynie 14% miejsc.

Rys. 2. Zagospodarowanie turystyczne gminy Sarnaki

Źródło: opracowanie własne.

W strukturze własności dominuje sektor prywatny. Jedynie dwa obiekty stanowią własność zakładów pracy i dwa kolejne są w posiadaniu organizacji społecznych. Trzy z nich znajdują się w Serpelicach (OW Spółdzielni Inwalidów „Elmet”, OW Białskich Fabryk Mebli „Biasov” oraz OW Spółdzielni Mleczarskiej w Siedlcach) i jeden w Mierzwicach Starych (OW PTTK).

Najstarszy obiekt noclegowy w gminie powstał w Serpelicach w pierwszej połowie lat 60., będąc pierwotnie własnością zakładu Techma Robot z Białej Podlaskiej. Obecnie jest on własnością osoby prywatnej. Uzupełnieniem ogólnodostępnej bazy noclegowej jest pięć pól namiotowych, z których jedno znajduje się w Kózkach oraz po dwa w Mierzwicach Starych i Serpelicach. O ile baza noclegowa gminy charakteryzuje się przyzwoitym standardem i systematycznym rozwojem, o tyle zaplecze gastronomiczne wymaga znacznych inwestycji, gdyż, poza

placówkami zlokalizowanymi przy ośrodkach wypoczynkowych, nie jest w stanie zaspokoić zapotrzebowania, jakie występuje w sezonie turystycznym. Spośród wszystkich obiektów siedem znajduje się w Serpelicach, dwa w Sarnakach, a jeden w Zabuzu.

O sezonowości bazy noclegowej gminy świadczą również wybrane mierniki funkcji turystycznej. Wskaźnik Baretje'a-Deferta⁷ w skali roku przyjmuje wartość 23,7, jednak uwzględniając okres z wyłączeniem sezonu turystycznego, zmniejsza się on 2,5 razy. Podobna sytuacja jest w przypadku wskaźnika gęstości bazy noclegowej⁸, którego wartość z uwzględnieniem wielkości bazy noclegowej dostępnej w sezonie wynosi 6,3, zaś poza sezonem zmniejsza się, podobnie jak wskaźnik Baretje'a-Deferta – 2,5-krotnie⁹.

Na obraz zagospodarowania turystycznego na terenie gminy wpływa również zabudowa letniskowa, której rozwój nastąpił jako konsekwencja odkrycia terenów nadbużańskich dla wypoczynku przez zakłady pracy. Na analizowanym obszarze znajduje się 698 działek zlokalizowanych w ośmiu miejscowościach nadbużańskich. Największe skupisko działek letniskowych znajduje się w Mierzwicach Kolonii i jest ich 367. Jednak najbardziej kojarzoną z „letniskami” miejscowością w gminie są Serpelice, w których znajduje się 130 działek letniskowych. Warto zwrócić uwagę na fakt, że liczba ta zmniejszyła się w ostatnich trzech latach, co spowodowane jest regulacjami prawnymi. Niemniej jednak popyt na tereny pod zabudowę letniskową na obszarze gminy i w samych Serpelicach w dalszym ciągu jest duży. Indywidualna zabudowa wypoczynkowa odznacza się podobnym przestrzennym rozmieszczeniem jak obiekty zbiorowego zakwaterowania z wyłączeniem gospodarstw agroturystycznych. Strukturę własności zabudowy letniskowej w gminie Sarnaki można określić jako „regionalną”, gdyż większość właścicieli i/lub użytkowników na stałe zameldowana jest w regionie siedlecko-bialskim. Ponad połowa z nich mieszka w Białej Podlaskiej lub w Siedlcach. Dość znaczną grupę wśród posiadaczy działki letniskowej w gminie stanowią osoby zamieszkałe w Warszawie i jest ich 187, a uwzględniając całą aglomerację warszawską, liczba ta wzrasta do 219¹⁰.

Elementem zagospodarowania turystycznego są również szlaki turystyczne. Na terenie gminy Sarnaki znajdują się dwa szlaki turystyczne:

- znakowany na czerwono Nadbużański Szlak Turystyczny, przeznaczony zarówno dla turystów pieszych, jak i podróżujących na rowerach. Jego

⁷ Wyrażony liczbą turystycznych miejsc noclegowych przypadających na 100 mieszkańców.

⁸ Wyrażony liczbą miejsc noclegowych na 1 km² powierzchni.

⁹ M. Żek, *Funkcja turystyczna gminy Sarnaki*, w: *Badania podstawowe i aplikacyjne w naukach geograficznych*, red. L. Kasprzak, UAM, Poznań 2009, s. 327–333.

¹⁰ M. Żek, *Przemiany sołectwa Serpelice...*, *op.cit.*

łączna długość wynosi 111 km i ciągnie się na odcinku Kózki–Hrubieszów. Teren gminy Sarnaki opuszcza on w miejscowości Borsuki;

- znakowany na niebiesko Nadbużański Szlak Rowerowy o długości 420,8 km, łączący Wyszków z Hrubieszowem. Jego przebieg w gminie Sarnaki jest zbliżony do przebiegu szlaku czerwonego.

Obok szlaków turystycznych na terenie gminy Sarnaki zaprojektowano i wytyczono w terenie trzy ścieżki przyrodnicze:

- ścieżka przyrodnicza Kózki położona jest na terenie rezerwatu ornitologicznego Kózki. W trakcie wędrowki można spotkać kilkanaście gatunków ptactwa wodnego (m.in. rybitwę białoczelną i zwyczajną, siewczkę rzeczną i obrożną);
- ścieżka przyrodnicza Trojan znajdująca się w rejonie jeziora Trojan, będącego jednym ze starorzeczy Bugu;
- ścieżka przyrodniczo-leśna Nadleśnictwa Sarnaki, obejmująca 16 przystanków, umożliwiająca poznanie podstawowych zagadnień związanych z gospodarką leśną.

Uzupełnienie zagospodarowania turystycznego gminy stanowią parkingi, miejsca przystosowane do wodowania kajaków znajdujące się w Serpelicach oraz prom rzeczny w Mierzwicach Starych, którego wykorzystanie przez ruch turystyczny jest obecnie praktycznie niemożliwe.

4. Ruch turystyczny

Obszar gminy Sarnaki ze względu na walory przyrodnicze i zagospodarowanie turystyczne stanowi ważny region wypoczynkowy dla mieszkańców pobliskich miast oraz mieszkańców Warszawy. Popularność tę potwierdza występujący na badanym obszarze ruch turystyczny. Badania ruchu turystycznego prowadzone były w pierwszym tygodniu lipca 2009 roku. Łącznie przeprowadzono 146 wywiadów kwestionariuszowych – 75 w Serpelicach, 49 w Mierzwicach, pozostałe 22 w innych miejscowościach, takich jak Zabuże, Kózki i Bużka. Wśród turystów dominowały pobyty niezorganizowane i indywidualne (73%) na działkach letniskowych, w ośrodkach wypoczynkowych lub u rodziny i znajomych. Biorąc pod uwagę formy pobytu, największym powodzeniem cieszyły się wczasy (51%), rzadziej pobyty u rodziny, wycieczki, rajdy, pobyty weekendowe, plenerowe i inne. Dla większości ankietowanych była to kolejna wizyta na tym terenie (97 wskazań), czasami nawet trzydziesta. Miłośnicy regionu odwiedzają obszary nadbużańskie w gminie Sarnaki od początku lat 70. (pierwszą wizytę wśród ankietowanych zanotowano w 1972 roku). Dla 49 badanych (33%) była to pierwsza wizyta nad Bugiem. Dominują przyjazdy dwa razy w roku i częstsze (61%). Wyjazdy realizowane są prawie wyłącznie od czerwca do lipca (78%). Jedynie kilkanaście osób (19 wskazań) było

w pozostałych miesiącach. Najpopularniejsze są pobyty 4 – 7-dniowe (52 wskazania) i dłuższe niż 7-dniowe (64 wskazania). W badanym okresie najwięcej respondentów przebywało w Serpelicach (71 wskazań), Mierzvicach (31), Zabuzu i Bużce (po 4) oraz w innych miejscowościach (21). Turyści najczęściej przebywają w miejscowościach położonych nad Bugiem w ośrodkach wypoczynkowych (82 wskazania), na kwaterach prywatnych (27), rzadziej w pensjonatach, na polu namiotowym czy w ośrodkach agroturystycznych.

Głównym motywem przyjazdu były walory wypoczynkowe regionu (109 wskazań), namowa znajomych (39), przyzwyczajenie i dobra znajomość terenu (23), względy rodzinne (20), bliskość miejsca zamieszkania (17), przypadek (10). Respondenci podkreślali możliwość czynnego wypoczynku, względy sentymentalne, przyzwyczajenie, motywy religijne, możliwość wędkowania. Co ciekawe, tylko jedna osoba podkreśliła znaczenie rzeki Bug. Dla 138 respondentów miejsce pobytu było miejscem docelowym, do którego turyści najczęściej przybyli samochodem (114), rzadziej autobusem PKS (20), a sześć osób przybyło rowerem. Turyści podczas pobytu spędzają czas w bardzo różnorodny sposób: spacerują, grilują, opalają się, jeżdżą na rowerze, pływają kajakiem, łowią ryby, zbierają grzyby, czytają i wiele innych. Stosunkowo rzadko korzystają z kąpeli w rzece. Z badań wynika, że respondenci nie utrzymują ścisłych kontaktów z ludnością miejscową, 58 osób nie kontaktuje się wcale z mieszkańcami, 49 czasami, a jedynie 39 osób robi to często.

Wśród badanych dominowały kobiety (89 wskazań). Ankietowane były osoby powyżej 18 roku życia, spośród których najwięcej (39) wskazało przedział wiekowy 18 – 25 lat, oraz kolejno osoby w wieku 25 – 35 lat, 55 – 65 (po 27), 35 – 45 lat (23), 45 – 55 (18). Najmniej liczną grupę stanowiły osoby powyżej 65 roku życia (11), wśród których najstarsza osoba liczyła sobie 81 lat. W większości respondenci posiadają wykształcenie wyższe (69 wskazań), średnie (26), policealne i pomaturalne (7) i jedna osoba wykształcenie podstawowe. Badani wymienili ponad 50 różnych zawodów, wśród których najczęściej powtarzały się: emeryci, pracownicy administracji, rzemieślnicy, ekonomiści, uczniowie, studenci i nauczyciele. Nielicznie ludzi wolnych zawodów reprezentowali artyści plastycy i malarze, natomiast 19 osób nie określiło swojego zawodu.

Wypoczywający to w większości mieszkańcy większych miast z następujących województw:

- mazowieckiego (79 wskazań) – z Warszawy (62), Siedlec (6), Radomia (2), Łosic (2), Mińska Mazowieckiego, Legionowa, Wołomina, Brwinowa, Otwocka, Józefowa i innych;
- lubelskiego (32) – mieszkańcy Franopola (21), Radzyna Podlaskiego (4), Lublina, Białej Podlaskiej, Janowa Podlaskiego (po 2), Parczewa;
- łódzkiego (11);
- świętokrzyskiego (2);

- zachodniopomorskiego (2);
- pomorskiego (1);
- kujawsko-pomorskiego (1);
- opolskiego (1);
- śląskiego (1).

Ze względu na intensywność zjawiska zasięg przestrzenny miejsc zamieszkania badanych respondentów należy określić jako regionalny.

Funkcję turystyczną na badanym obszarze potwierdzają następujące mierniki: wskaźnik Charvata¹¹, który w skali roku przyjmuje dla gminy Sarnaki wartość 4,68 i można go ocenić jako wysoki w porównaniu z wartościami obliczonymi dla Polski i województwa mazowieckiego, wskaźnik Schneidera¹², który w gminie Sarnaki osiąga wartość 113,9 i również świadczy o rozwiniętej funkcji turystycznej, oraz wskaźnik Deferta¹³, który ze względu na sezonowość ruchu turystycznego osiąga wartość niewielką, wynosi dla badanego obszaru 30,2 i jest niższy w porównaniu ze wskazaniami dla Polski i województwa mazowieckiego¹⁴.

Podsumowanie

1. Jak wykazała wcześniejsza analiza, historia badanego obszaru jest nierozdzielnie związana z dziejami miejscowości Sarnaki, która nieprzerwanie od 1975 roku do chwili obecnej jest siedzibą gminy. Obszar gminy należącej wcześniej do województwa białkopodlaskiego od 1999 roku zajmuje wschodni kraniec województwa mazowieckiego, a rzeka Bug stanowi granicę naturalną pomiędzy województwami mazowieckim i podlaskim.
2. Wśród walorów turystycznych dominują walory przyrodnicze, które zostały dostrzeżone w latach 60. i stały się podstawą turystycznego rozwoju gminy Sarnaki. W latach 90. najcenniejsze pod względem przyrodniczym tereny zostały objęte ochroną i utworzono Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”.
3. Walory antropogeniczne istniejące na badanym terenie są słabo wykorzystane i można je postrzegać jako walory potencjalne.
4. Zagospodarowanie turystyczne gminy jest bardzo nierównomierne i zostało zdeterminowane przebiegiem rzeki. Intensywnie zagospodarowane są obszary bezpośrednio przylegające do Bugu i w koncepcji przestrzeni turystycznej

¹¹ Wyrażony liczbą udzielonych noclegów przypadających na 100 mieszkańców.

¹² Wyrażony liczbą korzystających z noclegów przypadających na 100 mieszkańców.

¹³ Wyrażony liczbą turystów korzystających z noclegów, przypadającą na 1 km².

¹⁴ M. Żek, *Funkcja turystyczna...*, *op.cit.*, s. 327-333.

- S. Liszewskiego¹⁵ można określić ten obszar jako przestrzeń kolonizacji turystycznej.
5. W zagospodarowaniu turystycznym najważniejszą rolę odgrywają ośrodki wypoczynkowe i działki letniskowe. Bazę noclegową w większości cechuje niski standard, a obecne przekształcenia mają głównie charakter własnościowy. Na terenie zakładowych ośrodków wypoczynkowych zachodzi proces dzierżawienia domków letniskowych przez osoby prywatne. Istniejąca baza noclegowa, głównie sezonowa, wymaga doinwestowania celem podniesienia standardu i przekształcenia w obiekty całoroczne, co będzie wymagać pozyskania środków unijnych.
 6. Sieć gospodarstw agroturystycznych na terenie gminy Sarnaki, w porównaniu z obszarami sąsiednimi, jest dość dobrze rozwinięta. Dalszy rozwój agroturystyki jest wskazany ze względu na aktywizację obszarów oddalonych od Bugu oraz jako dodatkowe źródło dochodów w gospodarstwach rolnych. Popularyzacja działalności agroturystycznej powinna być jednym z priorytetowych zadań gminy.
 7. Poza wymienionymi formami zagospodarowania turystycznego należy podkreślić istnienie na badanym obszarze dwóch ścieżek rowerowych i trzech ścieżek przyrodniczych.
 8. Badania wśród turystów potwierdzają wypoczynkowy charakter ruchu turystycznego oraz wykorzystanie walorów przyrodniczych. Miłośnicy wypoczynku nad Bugiem doceniają piękno otaczającego krajobrazu oraz podkreślają przyzwyczajenie i sentyment, jakim darzą nadbużańskie okolice. Analiza miejsc zamieszkania respondentów pozwala określić zasięg przestrzenny turystów jako regionalny.
 9. Przeprowadzone badania na obszarze gminy Sarnaki potwierdziły intensywne wykorzystanie obszarów nadbużańskich w jej granicach, lecz niewielkie wykorzystanie rzeki Bug. Tylko nieliczni korzystają z kąpielii w rzece, niewielu wędkuje (obecnie głównym miejscem wędkowania są starorzecza). Większym powodzeniem cieszą się spływy kajakowe, choć zauważalny jest brak odpowiedniego zagospodarowania i sprzętu. Można pokusić się o stwierdzenie, że obecnie rzeka stanowi jedynie walor krajobrazowy, a obszar gminy Sarnaki można określić jako „gminę z rzeką w tle”. Rzeka Bug postrzegana jest jako „niebezpieczna rzeka” ze względu na zanieczyszczenie i brak uregulowanego koryta. Poprawa stanu czystości wody i regulacja koryta wymagają dużych nakładów finansowych, szeroko rozumianej współpracy gmin nadbużańskich na terenie naszego kraju oraz międzynarodowej (Euroregion Bug) pomiędzy Polską, Ukrainą i Białorusią ze względu na jej graniczny charakter. Wymaga to wielu zabiegów i regulacji prawnych, szczególnie po wejściu Polski do Unii

¹⁵ S. Liszewski, *Przestrzeń turystyczna*, „Turizm” 1995, t. 5, z. 2, s. 87–103.

Europejskiej, od kiedy to rzeka Bug stanowi część jej granicy zewnętrznej. Granica ta wyraźniej niż wcześniej może oddzielać społeczności i regiony przygraniczne¹⁶. Można powiedzieć „rzeka dzieli, a łączy mosty”, ale w tym przypadku jest ich chyba jeszcze niewiele.

TOURIST POTENTIAL OF THE BUG RIVER'S AREAS. THE CASE STUDY OF SARNAKI COMMUNE

Summary

In this paper authors present structural resources (and its using) of tourist potential (tourist attractions, lodging and transport infrastructure) of Sarnaki commune, located on the Bug River. The article is based on inventory of tourist potential's resources and on survey by questionnaire of tourists, carried out in July 2009. Tourism in Sarnaki commune has been developed thanks to natural attractions. The main effect of mentioned development is large tourist infrastructure, especially second homes and leisure centres located close to the Bug River (space of tourism colonisation). On places located further from the river, there is a plenty of tourist farms, which stimulate development of tourism. In this paper authors proved beyond doubt that tourist infrastructure has a strictly seasonal character according to seasonal tourist demand, strongest from January till August. Survey by questionnaire of tourists has established that Bug River becomes less attractive, as a result of water pollution (the negative effect of economic development of Poland, Ukraine and Belarus). The conclusion of research presented in this paper is that development of tourism on mentioned area needs cooperation between both adjacent districts and neighbouring countries.

Translated by Tomasz Napierala

¹⁶ M. Bochenek, G. Godlewski, *Walory turystyczne Euroregionu Bug jako czynnik aktywizacji gospodarczej i integracji społeczno-kulturowej w zjednoczonej Europie*, Biała Podlaska 2006.